

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Registratie van een toevalsvondst aan de Grote Markt 14-20
te Tongeren (Provincie Limburg)

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

43

Onderzoeksrapport agentschap Onroerend Erfgoed

COLOFON

Dit rapport maakt deel uit van de reeks Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed.

Onderzoeksrapport agentschap Onroerend Erfgoed 43 Registratie van een toevalsvondst aan de Grote Markt 14-20 te Tongeren (Provincie Limburg)

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed
Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid,
Beleidsdomein Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed
Published by the Flanders Heritage Agency
Scientific Institution of the Flemish Government,
Policy area Town and Country Planning, Housing Policy and Immovable Heritage

Verantwoordelijke uitgever: S. Vanblaere

agentschap Onroerend Erfgoed
Koning Albert II-laan 19 bus 5, 1210 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk wordt beschikbaar gemaakt onder de licentie Creative Commons Naamsvermelding-GelijkDelen 3.0 Unported. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/> om een kopie te zien van de licentie of stuur een brief naar Creative Commons, 444 Castro Street, Suite 900, Mountain View, California, 94041, USA.

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-ShareAlike 3.0 Unported License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/> or send a letter to Creative Commons, 444 Castro Street, Suite 900, Mountain View, California, 94041, USA.

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed 43

Registratie van een toevalsvondst aan de Grote Markt 14-20 te Tongeren (Provincie Limburg)

Rapportage

**Geert Vynckier
Brigitte Cooremans
Anton Ervynck
An Lentacker**

Terreinwerk

**Michel Mulleners
Jurgen Staf
Geert Vynckier
Joseph Wijnants**

Tekenwerk

**André Detloff
Geert Vynckier**

Opmetingen

Johan Van Laecke

Fotografie

**Geert Vynckier
Peter Cosyns, Stad Tongeren
Hans Denis**

Dit rapport kwam tot stand in samenwerking met de volgende partners:

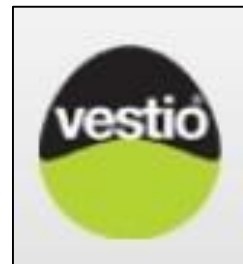
- Stad Tongeren

-DFM architectural office, Tongeren

-Vestio ®, Hasselt

-Gemoco nv., Munsterbilzen

**Tongeren - Tongeren: Grote Markt 14-20
TO13GR**

Administratieve fiche van het project

Uitvoerder (bedrijf, instelling, privépersoon)	agentschap Onroerend Erfgoed
Naamvergunninghouder machtiging	Geert Vynckier
Beheer en plaats van geregistreerde data en opgravingsdocumentatie	Depot-OE – Jekerstraat 10 – 3700 Tongeren
Beheer en plaats van vondsten en monsters	Depot-OE – Jekerstraat 10 – 3700 Tongeren
Dossiernummer	2013/230
Site-naam	TO13GR (Tongeren 2013 Grote Markt 14-20)
Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, plaats)	Limburg -Tongeren -Tongeren – Grote Markt 14-20
Kadasterperceel (gemeente, afdeling, sectie, perceelsnummer(s))	Tongeren, Afdeling 1, sectie B, percelen 401C, 403M, 403N en 403P (nu perceel 401D)
Coördinaten	5°27'48,031"E 50°48',915"N
Begin- en einddatum van uitvoering van het onderzoek	11/06/2013 en 15/06/2013
Relaties	Centrale Archeologisch Inventaris: ID: 163169
Trefwoorden	Limburg–Tongeren–Tongeren Archeologische objecten-bouwelementen-vaatwerk Archeologische sporen en uitgravingen-afvallagen-nivelleringslagen-puinlagen Romeinse tijd Nieuwe tijd-17de-18de Nieuwste tijd-19de eeuw Toevalsvondst
Administratief toezicht	agentschap Onroerend Erfgoed Steven Mortier en Ingrid Vanderhoydonck

Inhoudsopgave

1. Inleiding	9
1.1 AANLEIDING EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK	9
1.2 DANKWOORD	11
2. Topografie en situering van de opgraving	12
3. Cartografische studie van de omgeving	13
4. Resultaten van het archeologisch onderzoek	15
4.1 INLEIDING EN WERKWIJZE ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK	15
4.2 DE ARCHEOLOGISCHE SPOREN EN HUN RESPECTIEVELIJKE VONDSTEN	16
4.3 DIERLIJKE RESTEN	25
4.4 PLANTAARDIGE RESTEN	27
5. Interpretatie en conclusie	31
6. Bibliografie	32

Figuren

Fig.1 <i>Zicht op het terrein in het centrum van de stad Tongeren.</i>	9
Fig.2 <i>Topografische kaart met aanduiding van de plaats van de toevalsvondst.</i>	10
Fig.3 <i>Kadasterkaart met aanduiding van het perceel waarop de toevalsvondst gebeurde</i>	10
Fig.4 <i>De oude kelder aan de straatzijde opgebouwd in Maastrichtersteen.</i>	11
Fig.5 <i>DHM met aanduiding van de plaats van de toevalsvondst.</i>	12
Fig.6 <i>Bodemkaart met aanduiding van de plaats van de toevalsvondst.</i>	12
Fig.7 <i>Kaart van Graaf de Ferraris 1771-1778: kaart 169.</i>	13
Fig.8 <i>Atlas der buurtwegen uit 1843 - 1845: algemeen plan</i>	13
Fig.9 <i>De kaart van Vandermaelen uit 1850</i>	14
Fig.10 <i>Het primitief kadaster uit 1849: blad C5</i>	14
Fig.11 <i>Het opschonen van het vlak en de profielen van het eerste werkput.</i>	15
Fig.12 <i>De beerput in Maastrichtersteen in werkput twee.</i>	15
Fig.13 <i>De beerput in het derde werkput.</i>	15
Fig.14 <i>Kadasterplan met aanduiding van de werkputten I tot IV.</i>	16
Fig.15 <i>Sporenplan en profiel C-D van werkput 1.</i>	17
Fig.16 <i>Het keldertje in Maastrichtersteen.</i>	17

Fig.17 <i>De bakstenen muurtjes in het keldertje geïntegreerd</i>	18
Fig.18 <i>De kuil S5 in werkput 1</i>	19
Fig.19 <i>Het profiel C-D van werkput 1 met kuil S5 en de Romeinse stratigrafie.</i>	19
Fig.20 <i>Enkele Romeinse scherven.</i>	19
Fig.21 <i>Sporenplan en profiel A-B van werkput 2.</i>	20
Fig.22 <i>De beerput S3 in werkput 2.</i>	20
Fig.23 <i>Aardewerk uit beerput S3.</i>	21
Fig.24 <i>Een bijna volledige teilvormige kom met interne loodglazuur uit beerput S3.</i>	22
Fig.25 <i>Enkele scherven Chinees porselein van kopjes en schoteltjes uit S3.</i>	22
Fig.26 <i>Enkele scherven industrieel wit van een kopje en schoteltje uit S3.</i>	22
Fig.27 <i>Enkele scherven faience fine van een kopje, schoteltjes en een deksel uit S3.</i>	22
Fig.28 <i>Een majolica albarello in Zuidnederlands baksel uit S3.</i>	22
Fig.29 <i>Een selectie van het opgegraven glas uit beerput S3.</i>	23
Fig. 30 <i>Benen handvat van een haarborstel uit S3.</i>	23
Fig. 31 <i>Sporenplan en profiel E-F van werkput 3.</i>	24
Fig. 32 <i>De beerput S2 in werkput 3.</i>	24
Fig. 33 <i>De restanten van een fundering in silexblokken in werkput 4.</i>	25
Tabel 1 <i>Determinatielijst van de dierlijke resten.</i>	27
Tabel 2 <i>Zaden en vruchten aangetroffen in de Romeinse sporen en lagen.</i>	29
Tabel 3 <i>Zaden en vruchten aangetroffen in de sporen uit de 18de – 19de eeuw.</i>	31

1 Inleiding

1.1 AANLEIDING EN UITVOERING VAN HET ONDERZOEK

Op 14 mei 2013 ontving het agentschap Onroerend Erfgoed de melding van een toevalsvondst op de Grote Markt 14-20 te Tongeren (fig. 1-3). De toenmalige stadsarcheoloog, Peter Cosyns, had tijdens een controle archeologische resten en sporen vastgesteld in de deels uitgegraven liftkokers van een kelder van een nieuw appartementsgebouw. Op de site werd aan de straatzijde al een oudere kelder aangetroffen die volledig uit Maastrichtersteen was vervaardigd (fig. 4). Op vraag van de afdeling Beheer van het agentschap Onroerend Erfgoed werd deze kelder behouden om geïntegreerd te worden in het nieuwe appartementsgebouw. Na een bezoek aan het terrein werd met de eigenaar¹, de architect en de aannemer afgesproken dat het definitieve onderzoek en de registratie van de sporen zou plaatsvinden tussen 11 en 15 juni.

Het opgravingswerk werd uitgevoerd door één archeoloog² en drie technisch assistenten³. Het tekenwerk op het terrein werd verricht door de archeoloog en een tekenaar – graficus⁴. Johan Van Laecke⁵ kwam later enkele vaste punten inmeten en enkele TAW-hoogtes zodat de sporen en tekeningen later gegeorefereerd konden worden op de topografische kaart.

FIG. 1 Zicht op het terrein in het centrum van de stad Tongeren.

¹ JHJ Invest bvba, Knokke.

² Geert Vynckier, Agentschap Onroerend Erfgoed.

³ Michel Mulleners, Jurgen Staf en Joseph Wijnants, Agentschap Onroerend Erfgoed.

⁴ André Detloff, Agentschap Onroerend Erfgoed.

⁵ Landmeter-Expert, Agentschap Onroerend Erfgoed.

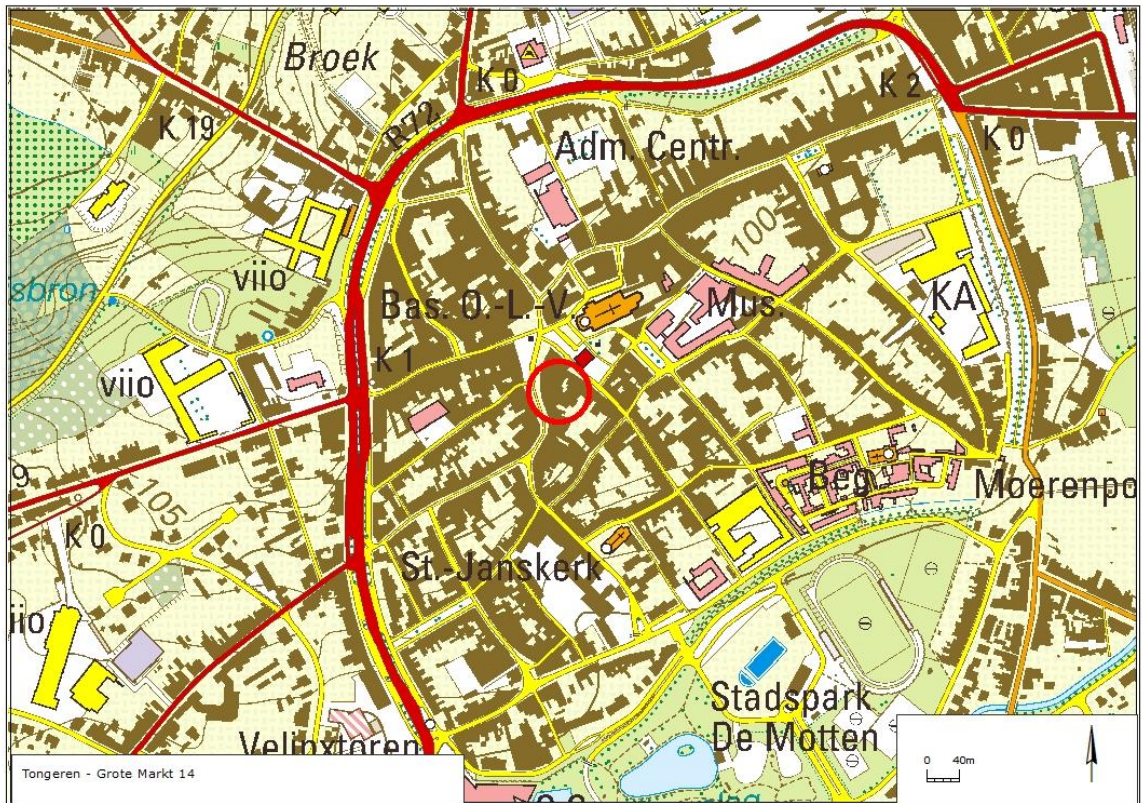

FIG. 2 Topografische kaart met aanduiding van de plaats van de toevalsvondst (© AGIV).

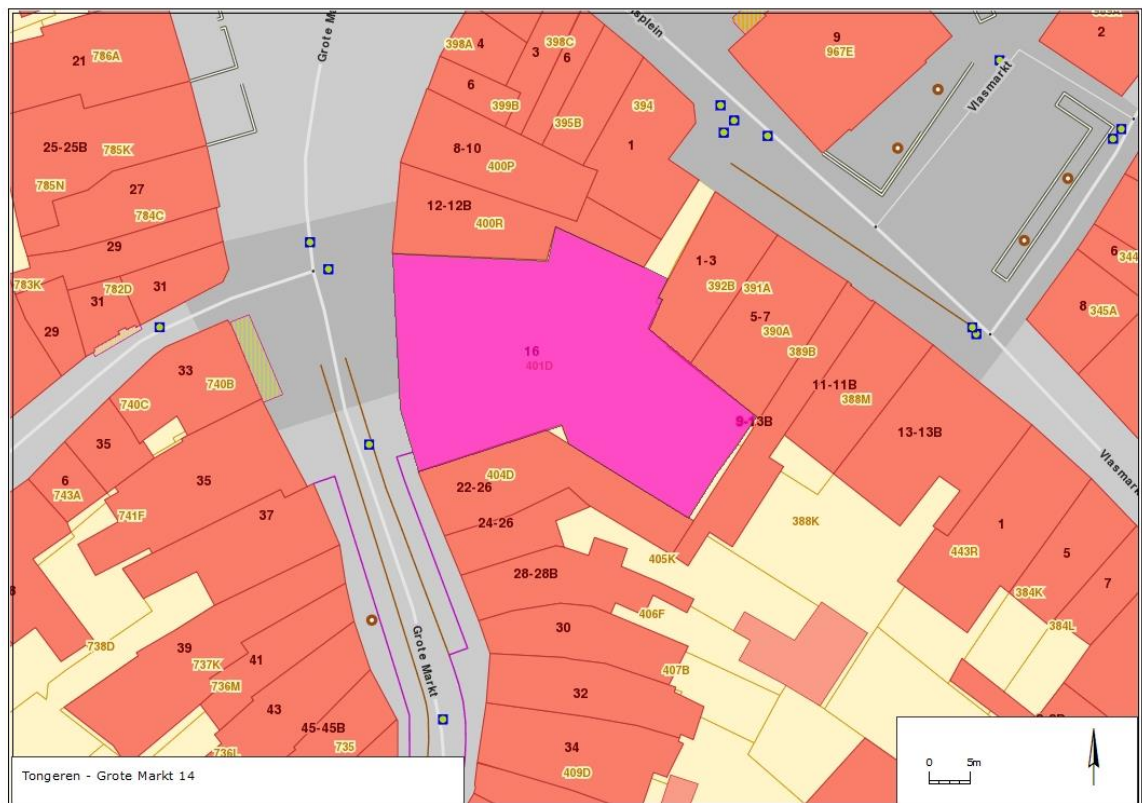

FIG. 3 Kadasterkaart met aanduiding van het perceel waarop de toevalsvondst gebeurde (© AGIV).

FIG. 4 *De oude kelder aan de straatzijde opgebouwd in Maastrichtersteen.*

1.2 DANKWOORD

Oprechte dank gaat uit naar de eigenaars van het bouwproject, het architectenbureau DFM, Vestio en de aannemer Gemoco voor hun begrip, aandacht en logistieke steun bij het registreren van deze toevalsvondst.

Dank gaat tevens uit naar de medewerkers van het agentschap Onroerend Erfgoed: Koen De Grootte voor het nalezen van de tekst en de determinatie van het middeleeuws aardewerk, Daan Celis en Kristien Borgers voor de determinatie van het Romeinse aardewerk, An Lentacker voor de determinatie en studie van het bot, Brigitte Cooremans voor het bestuderen van de plantaardige resten, Johan Van Laecke voor zijn meetwerk en uitzetten van meetpunten, André Detloff voor het verwerken van de plannen tot bruikbare tekeningen voor dit rapport en het tekenen van de archeologische voorwerpen, Koenraad Troncquo voor het opmaken van de kaarten, de arbeiders, Michel Mulleners, Jurgen Staf en Joseph Wijnants, die op het terrein werkzaam waren en Daisy Van Cotthem en Glenn Laeveren voor het ontwerp van de omslag.

Steven Mortier en Ingrid Vanderhoydonck van de afdeling Beheer van het agentschap Onroerend Erfgoed leverden belangrijke administratieve ondersteuning en toonden de nodige interesse voor de registratie van deze toevalsvondst.

Uiteindelijk willen we de toenmalige stadsarcheoloog, Peter Cosyns, bedanken voor zijn interesse in het site en de informatie die hij doorgaf.

2. Topografie en situering van de opgraving

Het onderzochte terrein (TAW: 103,62 m) ligt net ten zuiden van de O.L.V.-Basiliek in het centrum van Tongeren, op de zuidelijke helling die afloopt naar de Jekervallei, ten zuiden van de hoogte waarop Tongeren gelegen is (fig. 5). De site bevindt zich in de leemstreek en in de bebouwde zone van het stadscentrum (fig. 6).

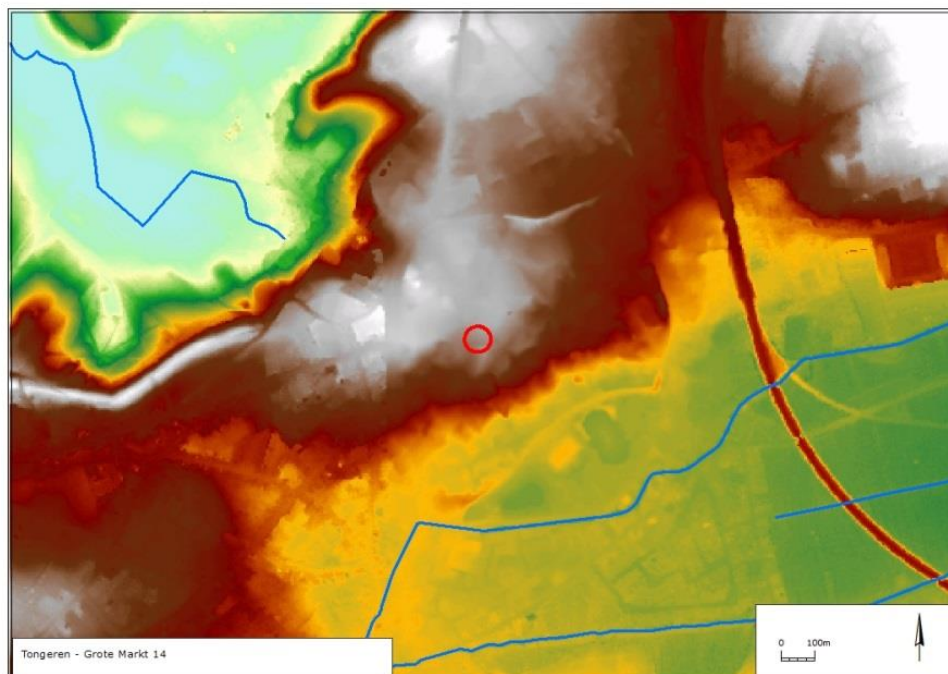

FIG. 5 DHM met aanduiding van de plaats van de toevalsvondst (© AGIV).

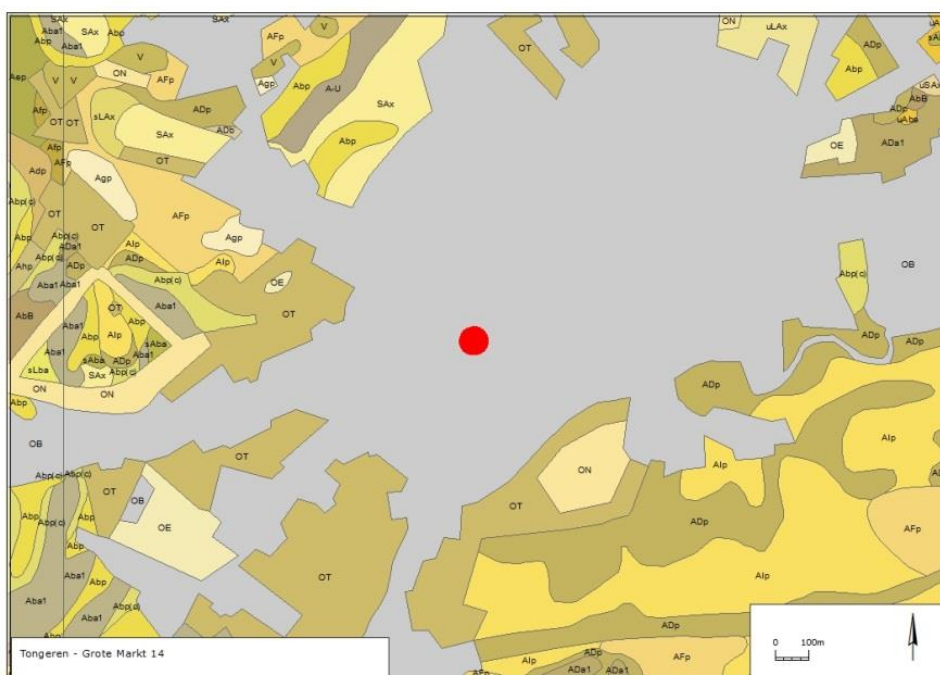

FIG. 6 Bodemkaart met aanduiding van de plaats van de toevalsvondst (© AGIV).

3. Cartografische en historische studie van de omgeving

Slechts enkele historische kaarten geven bijkomende informatie over deze site in het centrum van de stad Tongeren. De kaart van Graaf de Ferraris (1771-1778) is zodanig gestileerd dat het moeilijk is om aan de hand ervan uit te maken wat er op het einde van de 18de eeuw precies op deze percelen stond (fig. 7). We zien op die plaats een groot rechthoekig gebouw dat omgeven is door straten aanpalend aan een kerk. Deze staat op deze kaart echter verkeerd ingetekend, waardoor we niet weten of dit de aanduiding is van de O.L.V.-Basiliek of de Sint-Niklaaskerk, die in 1818 werd afgebroken. Ook de Atlas der Buurtwegen (1843-1845) geeft weinig informatie (fig. 8), net als de kaart van Vandermaelen (1850) (fig. 9). Het primitief kadaaster (1840-1844) is de enigste kaart die wat informatie geeft over de invulling van de percelen (fig. 10). Het huis aan de straatzijde is één groot rechthoekig gebouw met een uitsprong aan de oostzijde. Achter het gebouw is er een opmerkelijke grote open en lege ruimte zichtbaar. Een ouder plan uit 1827-1829, bewaard in het stadsarchief van Tongeren, toont exact dezelfde situatie.⁶

De geschiedenis van de eigenaars van de gebouwen die op het perceel stonden, werd opgemaakt door Steven Vandewal, archivaris van de stad Tongeren⁷. Dit leert ons dat er steeds woningen stonden met een hof, die regelmatig van eigenaar of bewoner veranderden. Veel informatie van hoe de huizen en de aangrenzende tuinen en achterbouw er uit zagen wordt spijtig genoeg niet gegeven.

FIG. 7 Kaart van Graaf de Ferraris 1771-1778: kaart 169. (© NGI).

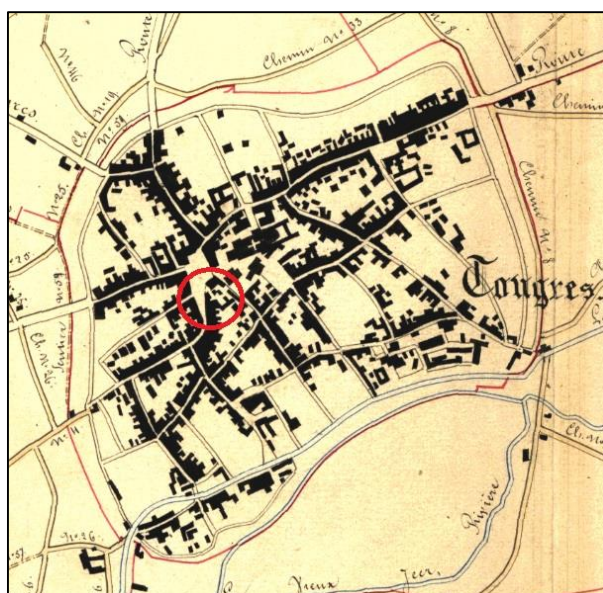

FIG. 8 Atlas der buurtwegen uit 1843 - 1845: algemeen plan (© Agiv-GIS Limburg).

⁶ Mondelinge mededeling door de stadsarchivaris van Tongeren, Steven Vandewal.

⁷ Met dank om ons deze gegevens en informatie te bezorgen. Cf. bijlage 7.7.

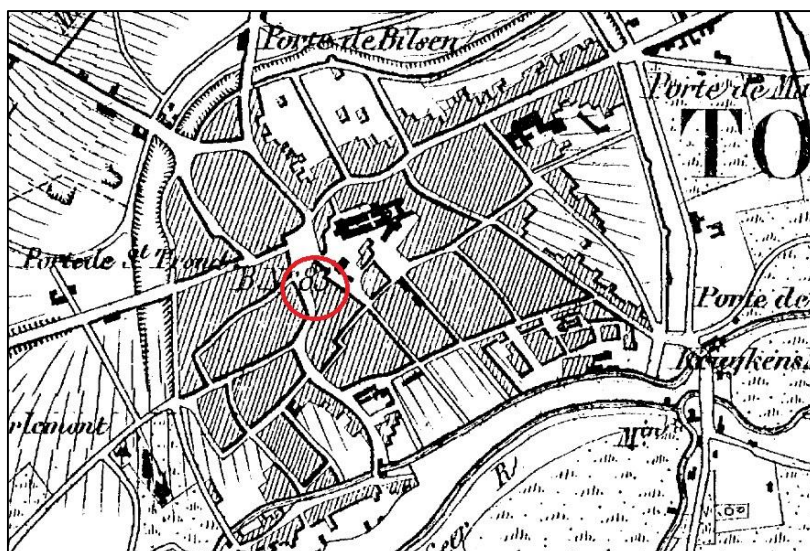

FIG. 9 De kaart van Vandermaelen uit 1850 (© Agiv-KBR).

FIG. 10 Het primitief kadaster uit 1849: blad C5 (© stadsarchief Tongeren).

4. Resultaten van het archeologisch onderzoek

4.1 INLEIDING EN WERKWIJZE ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK

De registratie van deze toevalsvondst gebeurde in twee fasen, aangepast aan de planning van de aannemer. Op 11/06/2013 werd op twee plaatsen onderzoek verricht. Een eerste plaats bevond zich aan de zuidzijde van de nieuw uitgegraven kelder waar naast de muurrestanten van een kelder, die aansloot op een bewaarde, in Maastrichtersteen opgetrokken kelder, een kuil werd aangesneden (fig. 11). Zowel het vlak als het zuidelijk profiel werden opgeschoond en ingetekend. Naast de kuil was in het profiel nog Romeinse stratigrafie waarneembaar. Iets meer naar het oosten werden in de schacht van een te construeren liftkoker de restanten van een beerput herkend, opgebouwd met blokken in Maastrichtersteen (fig. 12). Deze bevatte zeer veel aardewerk en botmateriaal. Meerdere opvullingslagen van de kuil, de beerput én de Romeinse lagen werden bemonsterd voor het onderzoek van eventuele plantaardige en kleine dierlijke resten.

Nadat de aannemer een paar dagen had verder gewerkt konden we terug op het terrein op 15/06/2013. Naast een tweede uitgegraven liftkoker (fig. 13) werd een deel van een bakstenen beerput aangesneden en konden aan de straatzijde enkele foto's genomen worden van een muurfundering in silexblokken, die verscholen zat achter de keldermuren van de kelder van het afgebroken gebouw.

FIG. 11 *Het opschonen van het vlak en de profielen van de eerste werkput.*

FIG. 12 *De beerput in Maastrichtersteen in werkput twee.*

FIG. 13 *De beerput in de derde werkput.*

4.2 DE ARCHEOLOGISCHE SPOREN EN HUN RESPECTIEVELIJKE VONDSTEN

De geregistreerde sporen worden beschreven per werkput, in chronologische volgorde van het uitgevoerde onderzoek (fig. 14).

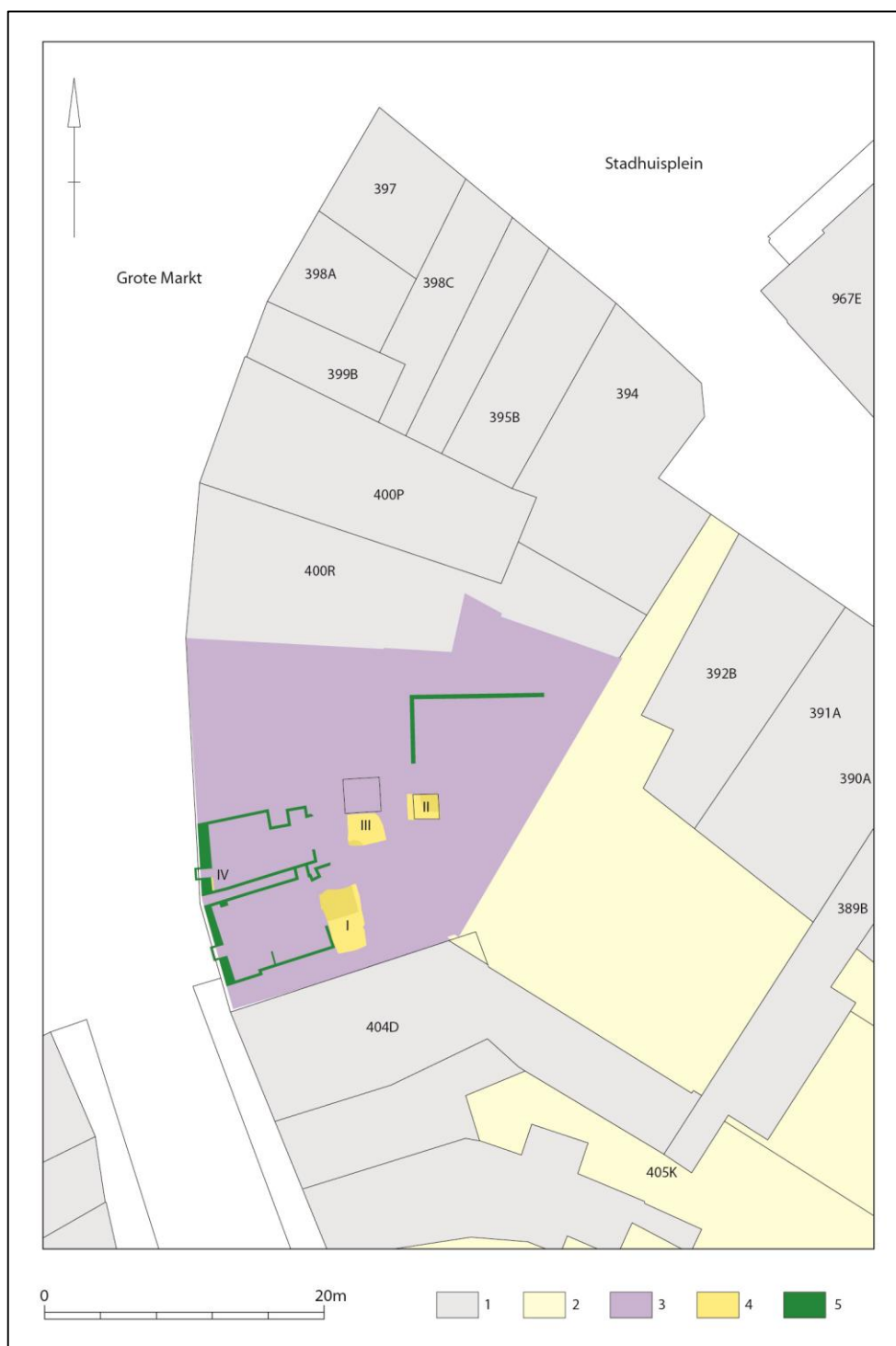

FIG. 14 Kadasterplan met aanduiding van de werkputten I tot IV. 1: gebouwen; 2: open ruimten; 3: uitgegraven zone; 4: werkputten I tot IV; 5: restanten van oude kelders.

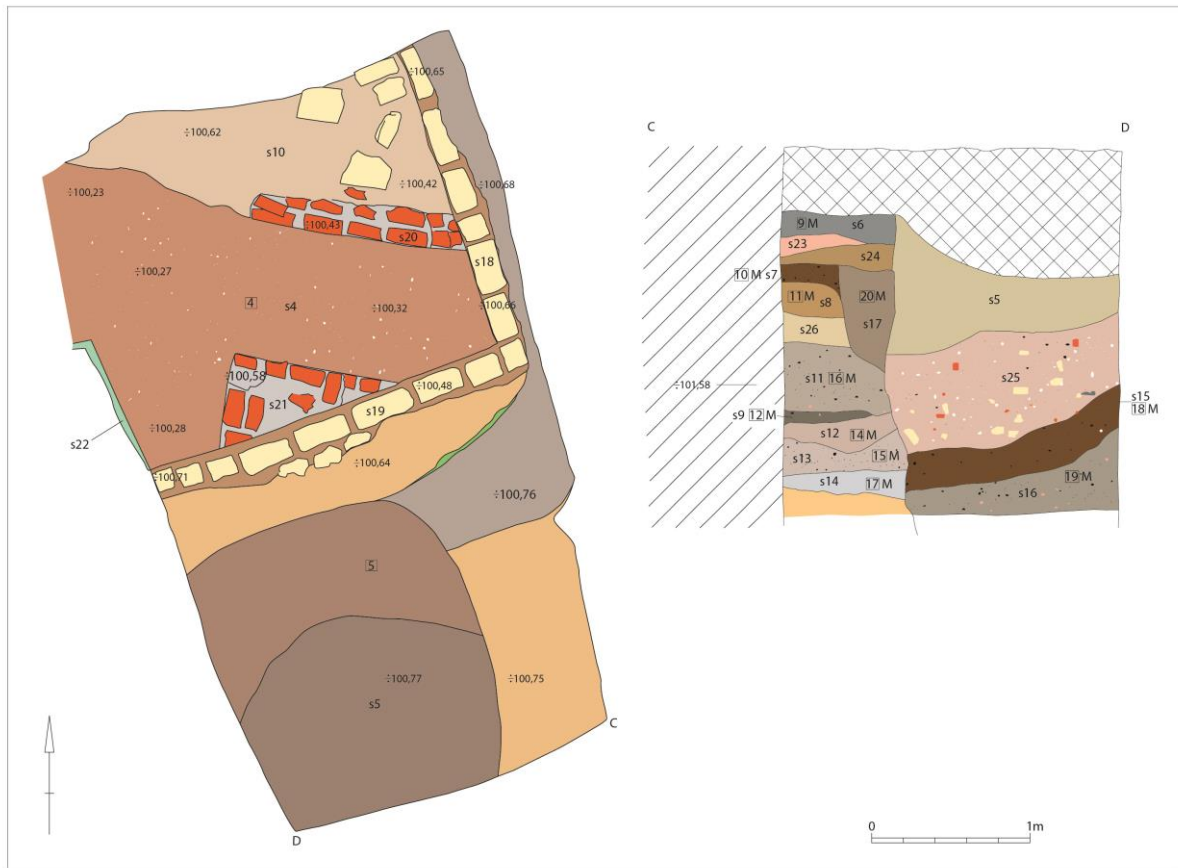

FIG. 15 Sporenplan met aanduiding van de inventarisnummers en profiel C-D van werkput 1.

FIG. 16 Het keldertje in Maastrichtersteen.

FIG. 17 De bakstenen muurtjes in het keldertje geïntegreerd.

In de eerste werkput werden zowel het vlak als het zuidelijke profiel onderzocht. In het vlak werden in de vaste ondergrond de funderingen van een keldertje aangetroffen, opgebouwd met rechthoekige blokken in Maastrichtersteen van verschillende grootte, geplaatst in een smalle funderingssleuf en gemetseld met een witte kalkmortel (fig. 15, S18 en S19 en fig. 16). Dit min of meer vierkant keldertje werd aan de binnenzijde bezet met een witte pleisterlaag die identiek van samenstelling is als de gebruikte mortel. Dit keldertje maakte waarschijnlijk deel uit van de aansluitende grote kelder die zich aan de straatzijde bevond (fig. 15, S22). Deze grote kelder werd eveneens opgebouwd uit Maastrichtersteen en had een tongewelf. Deze kelder werd op vraag van collega's van het agentschap Onroerend Erfgoed bewaard en opgenomen in de nieuwbouw. Binnenin dit vierkant en tegen vorige muren gezet, bevinden zich twee parallelle bakstenen muurtjes, haaks gemetseld met een grijze kalkmortel (fig. 15, S20 en S21 en fig. 17). Beide stoppen op een zelfde hoogte en zijn in de hoek van het keldertje geplaatst, wat doet denken aan de aanzet van een keldertrap. Beide muren waren aan de binnenzijde en het uiteinde met een pleisterlaag afgewerkt. In dit keldertje bevinden zich twee opvullingslagen (fig. 15, S4 en S10). De meest noordelijke, een licht grijsbruine laag met puin van baksteen en Maastrichtersteen en mortelfragmentjes bevatte geen vondsten. De andere laag, die zowel binnen de kelder muurtjes als ten zuiden ervan zichtbaar is, is grijsbruin en bevat minder grof puin dan de vorige laag. In deze laag werden vooral 19de-eeuwse aardewerkfragmenten (37 stuks) aangetroffen die grotendeels bestonden uit *faïence fine*, een scherf industrieel wit en een scherf porselein. Verder was er ook nog 17de-18de-eeuws witbakkend, rood en grijs aardewerk. Naast dit aardewerk werden er een steelfragmentje van een pijpen pijp, twee fragmenten van leien, een gebakken tegel, twee leerfragmenten van vermoedelijk schoenen en 17 fragmenten van groene en kleurloze glazen flessen verzameld. Een ijzeren kram en wat dierenresten vervolledigen het lijstje.

In het zuidelijk deel van dit werkput bevond zich een ronde tot ovale kuil (fig. 15, S5 en fig. 18). Bovenaan in het profiel, onder een puinlaag van de afbraak, zaten vier opvullingslagen gaande van grijsbruin tot bruin (fig. 15, profiel C-D en fig. 19). Eén laag bevat puin van blokken Maastrichtersteen, talrijke baksteen- en mortelfragmenten en silex. De kuil werd om veiligheidsredenen niet volledig uitgehaald. In de bovenste laag werd naast een scherf van een Romeinse kruik (residueel) nog 8 scherven witbakkend Maaslands aardewerk (18de – eerste helft 19de eeuw) en een scherf in roodbakkend aardewerk versierd met loodglazuur ingezameld. Deze structuur leverde ook wat dieren- en plantenresten en wordt in de rapportering daarvan als 'beerput 2' aangeduid.

FIG. 18 De kuil S5 in werkput 1.

FIG. 19 Het profiel C-D van werkput 1 met kuil S5 en de Romeinse stratigrafie.

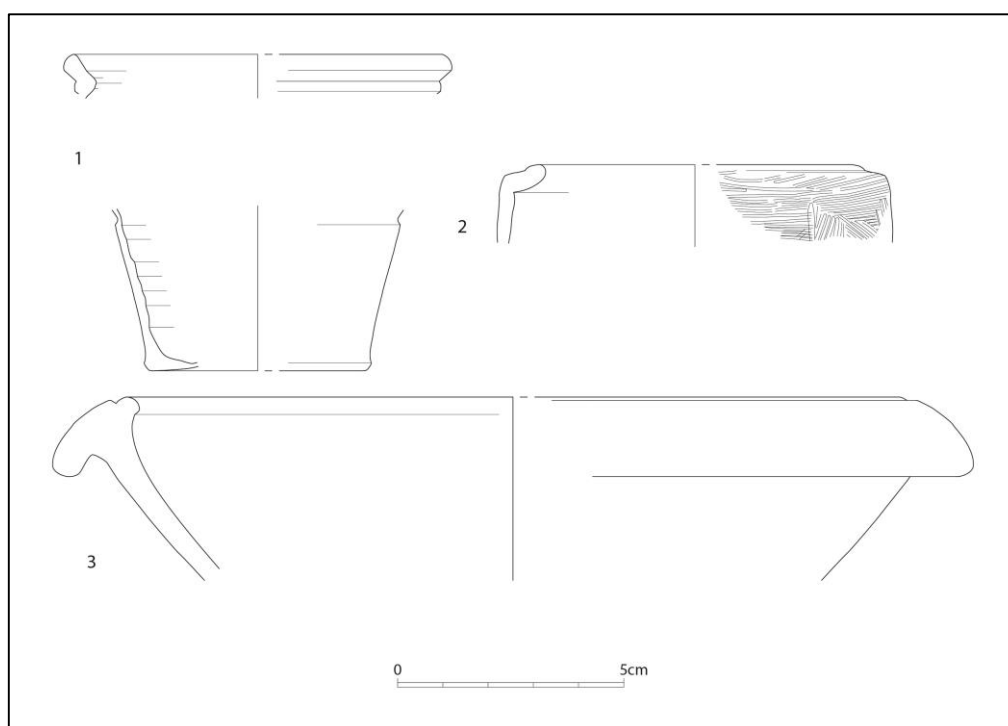

FIG. 20 Enkele Romeinse scherven: 1: S2: rand en bodem van een terra rubra beker; 2: S2: rand van een kurkurne; 3: losse vondst: rand van een wrijfschaal.

Naast deze kuil was een sequentie van Romeinse lagen waar te nemen die op de moederbodem lagen (fig. 15, profiel C-D en fig. 19). Een van deze lagen bevatte houtskool en verbrande leem waardoor we deze met grote waarschijnlijkheid, ook gezien haar positie, aan de brand uit 69 n. Chr. kunnen toeschrijven (fig. 15, S9). Een overzicht van het aangetroffen Romeins aardewerk in deze respectievelijke lagen worden weergegeven in een determinatielijst⁸. In totaal werden in dit profiel 66 scherven ingezameld (fig. 20). Van alle lagen werden bodemstalen genomen.

⁸ De determinatie gebeurde door Kristien Borgers en Daan Celis waarvoor dank.

De tweede werkput was een uitgegraven liftkoker waarin een kwart van een ronde beerput zichtbaar was (fig. 21 en fig. 22). Deze was bovenaan volledig vernield door oudere bouwwerken en uitgravingen. Ter hoogte van de moederbodem waren nog de resten bewaard van de putwand, opgebouwd in blokken Maastrichtersteen. Er waren drie opvullingslagen waarvan de bovenste vooral bestond uit puin. De twee andere zichtbare, bruin- tot grijsbruine opvullingslagen bevatten talrijke fragmenten aardewerk, glas en botmateriaal. Deze lagen werden een 60 cm dieper uitgehaald vanaf het werkniveau. Het aardewerk⁹, 318 scherven in het totaal, was zeer verscheiden (fig. 23 - 24) en bestond uit *faïence fine*, faïence en porselein uit de 18de en 19de eeuw (fig. 25 - 27), Engels industrieel wit aardewerk daterend vanaf het midden van de 18de en de 19de eeuw, witbakkend Maaslands met loodglazuur en mangaanglazuur uit de 18de en de eerste helft van de 19de eeuw, Chinees porselein met blauwe decors uit de 18de en de eerste helft van de 19de eeuw, roodbakkend aardewerk met loodglazuur uit de 17de - 18de eeuw, Westerwald steengoed uit de 18de eeuw, Rijnlands steengoed uit de late 18de en 19de eeuw maar ook een bijna volledige Zuidnederlandse majolica albarello met tinglazuur en polychrome beschildering uit de 16de - begin 17de eeuw (fig. 28). Deze laatste vondst kunnen we als residueel beschouwen. Buiten het aardewerk werden in deze lagen veel scherven groen en kleurloos glas (133 stuks) gevonden van vooral flessen en enkele bekers (fig. 29). Zes fragmenten vensterglas waren alle in groen glas. Andere vondsten waren 2 ijzeren spijkers, 2 fragmenten en één volledige tegel (13 x 13 x 3 cm), 4 fragmenten van leien met nagelgat, een stuk stof en een benen handvat van een haarborstel (fig. 30). Wegens de veiligheid werd er niet dieper gegraven en werd de bodem van de put niet bereikt. We kunnen deze opvullingslaag globaal dateren tussen 1700 en 1900 maar de beerput zelf werd waarschijnlijk al vroeger in gebruik genomen. In de rapporten over de dieren- en plantenresten wordt deze structuur aangeduid als 'beerput 1'.

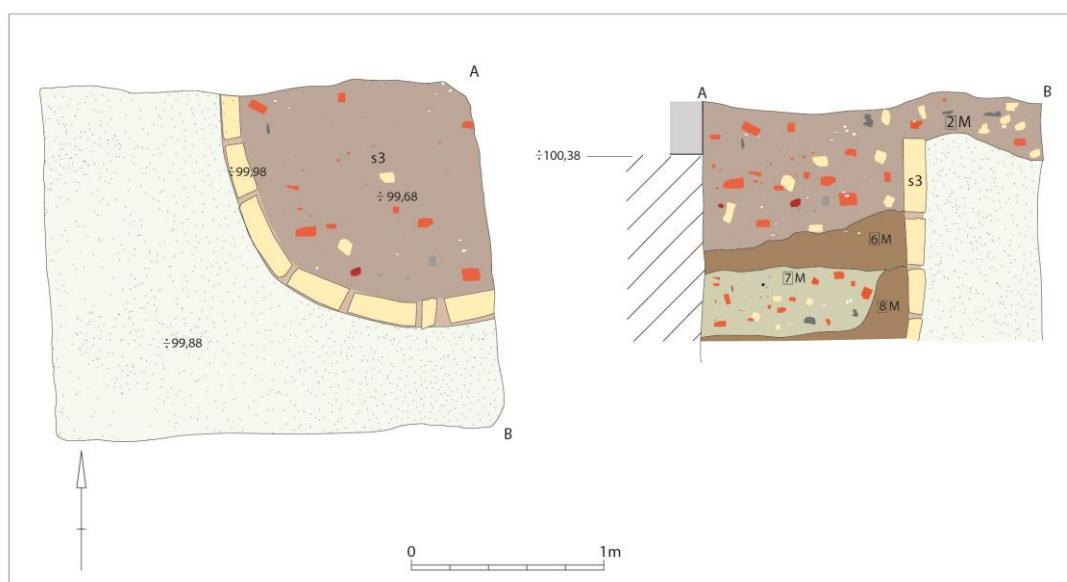

FIG. 21 Sporenplan met aanduiding van de inventarisnummers en profiel A-B van werkput 2.

FIG. 22 De beerput S3 in werkput 2.

⁹ Dit aardewerk werd gedetermineerd en bestudeerd door collega Koen De Grootte waarvoor dank.

FIG. 23 Aardewerk uit beerput S3: 1-5 en 24-27: witbakkend Maaslands aardewerk; 19: roodbakkend aardewerk; 18: majolica; 20-23 steengoed; 7, 11 en 15-17: faïence fine; 9 en 13-14: industrieel wit aardewerk; 6, 8 en 10: Chinees porselein.

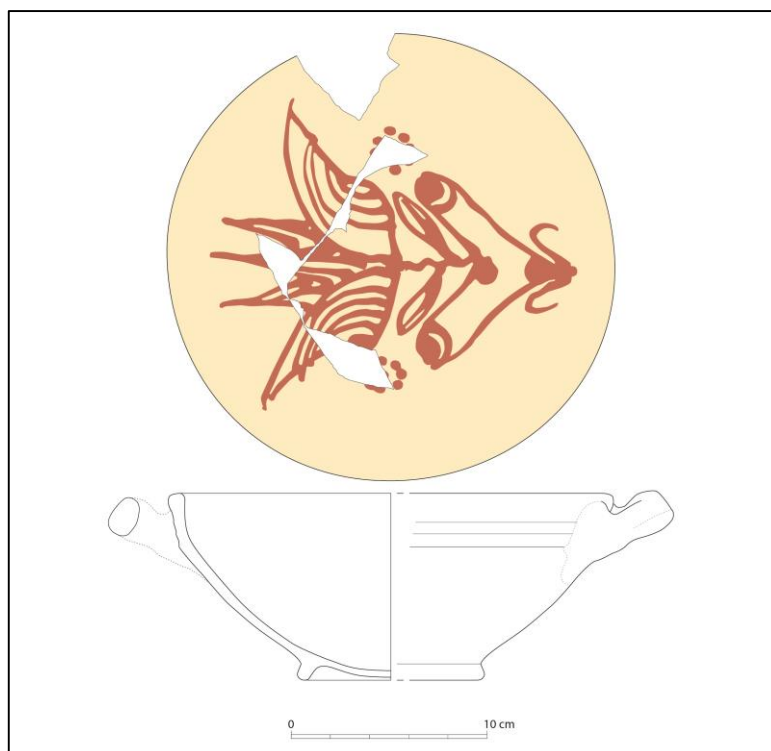

FIG. 24 Een bijna volledige teilvermige kom met interne loodglazuur uit beerput S3.

FIG. 25 Enkele scherven Chinees porselein van kopjes en schoteltjes uit S3.

FIG. 26 Enkele scherven industrieel wit van een kopje en schoteltje uit S3.

FIG. 27 Enkele scherven faïence fine van een kopje, schoteltjes en een deksel uit S3.

FIG. 28 Een majolica albarello in Zuidnederlands baksel uit S3.

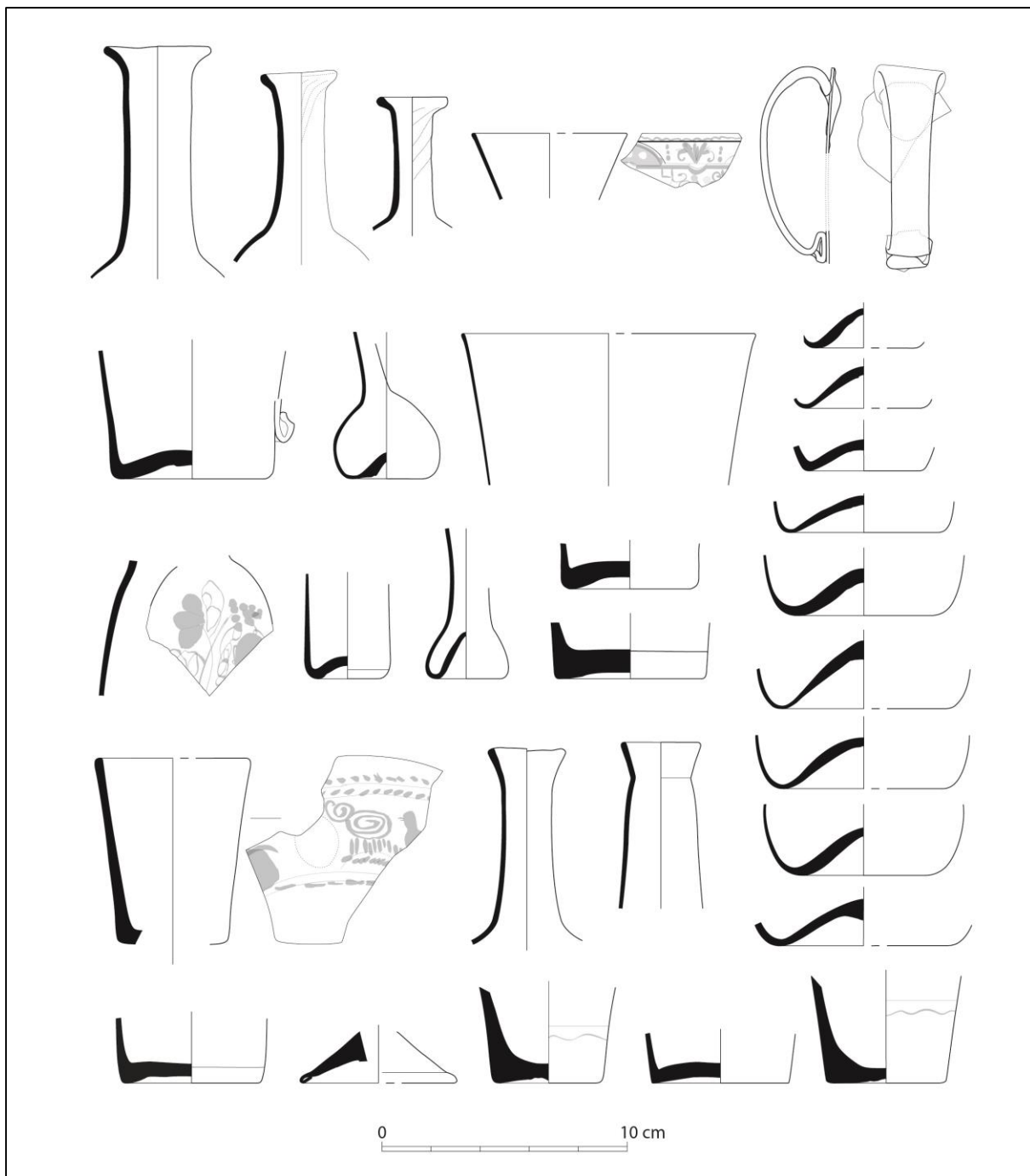

FIG. 29 Een selectie van het opgegraven glas uit beerput S3.

FIG. 30 Benen handvat van een haarborstel uit S3.

In een derde werkput kwam enkele dagen later de helft van een beerput aan het licht bij het graven van een liftkoker. Deze put was cirkelvormig en opgebouwd uit baksteen en sporadisch een blok in Maastrichtersteen (fig. 31, S2 en fig. 32). De bovenzijde was ook hier vernield door recentere vergravingen. De bakstenen wand van de beerput was bewaard vanaf de top van de bewaarde vaste ondergrond. Het onderzochte profiel toonde drie opvullingslagen. Bovenaan een donkerbruine laag met een weinig puin, dan volgde een geel-grijze laag met wat puin en talrijke gele fijne mortelfragmenten en onderaan zat een dik pakket grijsbruine opvulling vol met baksteen-, Maastrichtersteen-, silex- en mortelfragmenten. In deze vulling zaten 23 scherven Romeins aardewerk dat we als residueel kunnen beschouwen. Buiten één ijzeren spijker zaten er geen archeologische vondsten in. In de rapporten over de planten- en dierenresten staat deze structuur beschreven als 'beerput 3'.

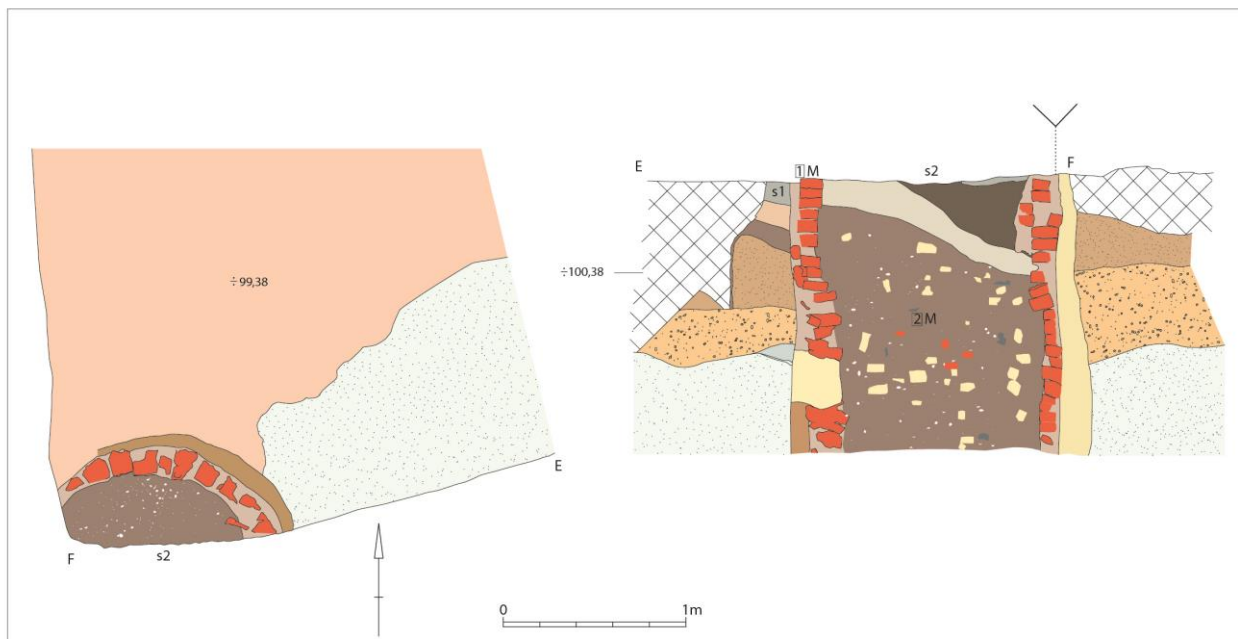

FIG. 31 Sporenplan met aanduiding van de inventarisnummers en profiel E-F van werkput 3.

FIG. 32 De beerput S2 in werkput 3.

In het westelijk profiel aan de straatzijde van de uitgegraven kelder werden de restanten van een muurfundering en de aanzet van een gewelf opgemerkt (fig. 28). Deze muur is post-Romeins en bestaat onderaan uit blokvormig gekapte silexblokken die een zwarte patina vertonen. Hogerop is de paramentsteen verdwenen door graafwerken en is alleen de kern van de muur zichtbaar, bestaande uit onregelmatige silexblokken en gemetseld met een poederachtige, gele zandige mortel. Helemaal

bovenaan lijkt een deel van de aanzet van een gewelf bewaard te zijn in Maastrichtersteen. Op sommige plaatsen zijn er nog restanten van een onregelmatig uitgestreken grijze cement- of pleisterlaag zichtbaar. Waarschijnlijk hebben we hier te maken met een post-middeleeuwse keldermaur, opgebouwd met gerecupereerd Romeins materiaal (silexblokken en dakpanfragmenten) die later werd opgenomen in de recentere gebouwen.

FIG. 33 De restanten van een fundering in silexblokken in werkput 4.

4.3 DIERLIJKE RESTEN¹⁰

Tijdens de opgravingen werden uit een aantal sporen dierlijke resten met de hand verzameld. Aanvullend zijn ook de stalen gescreend die voor het botanisch onderzoek zijn benut (zie verder) maar dat leverde slechts voor één structuur betekenisvolle informatie op. De determinaties van het dierlijk materiaal¹¹ staan samengevat in tabel 1.

Uit de aanleg van het opgravingsvlak en uit drie lagen met Romeinse datering kwamen slechts enkele, voornamelijk niet te identificeren dierenbeenderen. De vindplaats leverde vooral dierenresten uit recente tijden, meer bepaald uit structuren met een 18de - 19de-eeuwse vulling. Uit afval afgezet in een keldertje en uit twee beerputten (2 en 3) kwamen slechts kleine vondstaantallen, opnieuw meestal onbepaald materiaal. In de twee laatste structuren werd ook aardewerk gevonden dat duidelijk residueel is (zie eerder) zodat dierenresten uit deze vullingen sowieso voor interpretatie onbetrouwbaar zijn.

Dit alles maakt beerput 1 tot de enige interessante structuur voor archeozoologisch onderzoek. Het is ook het enige spoor waarbij de zeefstalen iets opleverden wat dierlijke vondsten betreft. In wat volgt worden het handverzameld en het uit de zeefstalen gerecupereerde materiaal samen besproken. Wat allereerst opvalt is dat er vrij veel vogelresten in de vulling staken terwijl visbotten en schelpen van mariene schelpdieren zeldzaam zijn. De kabeljauw (*Gadus morhua*) is de enige vissoort uit de collectie en één mosselschelp vertegenwoordigt de mollusken uit zee. Mogelijk spelen slechte bewaringsomstandigheden hier een rol en zijn veel schelpen in de bodem vergaan. In oudere, Romeinse sporen uit de stad zijn schelpen ook alleen maar bewaard omdat er een aanrijking is van kalkmortel en omdat er gewoon zeer veel materiaal bij elkaar zit (waarbij schelpen die vergaan een buffer vormen voor weer andere in de buurt).

Bij de vogelresten gaat het vooral om botten van kip (*Gallus gallus* f. *domestica*). Die komen voornamelijk van twee dieren: één onvolwassen kip en één adult dier. Bij dit laatste (onvolledige) skelet zit een spoor op het loopbeen (*tarsometatarsus*) zodat het om een haan moet gaan. Ook bij de andere kippenbotten, die niet tot de twee onvolledige skeletten horen, zitten twee loopbeenderen die

¹⁰ Met dank aan collega's An Lentacker en Anton Ervynck voor de determinatie en bijhorende tekst.

¹¹ Met dank aan Wim Wouters (Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen) voor de identificatie van de visresten.

van grote hanen afkomstig zijn. Eén bot uit het adulte skelet heeft snijsporen. Een andere pluimveesoort is de kalkoen (*Meleagris gallopavo* f. domestica), waarvan twee beenderen, mogelijk van één volwassen dier, zijn gevonden. Eén bot vertoont snijsporen. De huisduif (*Columba livia* f. domestica) is vertegenwoordigd door acht beenderen van minstens twee adulte vogels. De afmetingen van de botten zijn groter dan deze van soortgenoten die in oudere, laat- en postmiddeleeuwse contexten worden aangetroffen en die nog duidelijk met de wildvorm overeenkomen. Ze vallen echter binnen de variatie gemeten op materiaal van recente huisduiven¹². Andere mogelijk gedomesticeerde vogelsoorten met resten in de beerputvulling zijn de huisgans (*Anser anser* f. domestica) en een eendachtige (Anatidae sp.). In het eerste geval kan het echter ook om de grauwe gans (*Anser anser*) gaan, die bij ons in het wild voorkomt. Het ene bot van een eendachtige kan niet op soort worden gebracht en kan dus komen van de huiseend (*Anas platyrhynchos* f. domestica), de wilde eend (*Anas platyrhynchos*) of een andere wilde eendenssoort. Dat het bot van een jonge vogel komt, wijst misschien eerder in de richting van een gedomesticeerd dier. Een laatste vondst van een vogelsoort komt van de zwarte kraai (*Corvus corone*), mogelijk de enige vogel die niet als voedselrest in de beerput is beland.

Bij de zoogdieren zit met zekerheid één wilde soort, de haas (*Lepus europaeus*). Ook van het konijn (*Oryctolagus cuniculus*) is een bot gevonden maar in dat geval kan het gaan om een dier dat als huisdier (*Oryctolagus cuniculus* f. domestica) is gekweekt. Het bot komt in elk geval van een jong exemplaar. De andere zoogdierresten komen met zekerheid van huisdieren, waarbij vooral de soorten die werden gegeten in redelijke aantallen voorkomen. Van het varken (*Sus scrofa* f. domestica) zijn vooral onvolgroeide botten gevonden, wat te verklaren is door de typisch jonge slachtleeftijd bij deze soort. Bij de runderknoken (*Bos primigenius* f. taurus) zitten meestal resten van volwassen dieren maar ook drie botten van kalveren. Opvallend is het voorkomen van groot slachtafval, zoals een deel van een bovenschedel met aanzet van de hoornpit en een onderkaakfragment, net zoals de aanwezigheid van andere grote knoken, die dus blijkbaar niet bij de beenhouwer achterbleven maar ook in de stedelijke keuken werden benut. Aan de basis van de hoornpit zitten haksporen die er op wijzen dat de hoorn van de schedel is losgemaakt¹³. Een aantal botten behoren tot de laatste groep van vleesleveranciers: schapen (*Ovis ammon* f. aries) of geiten (*Capra aegagrus* f. hircus). Alhoewel de stukken geen soortdeterminatie toelaten zal het in alle gevallen om schapenresten gaan vermits geit vanaf de middeleeuwen zo goed als niet meer werd gegeten in stedelijke huishoudens. Bij deze beenderen zitten ook vondsten van jonge dieren.

Ten slotte bevatte de beerput ook nog botten zonder snij- of haksporen, van twee huisdiersoorten die niet werden gegeten. Van een kleine hond was een middenhandsbeentje aanwezig, terwijl de skeletelementen van katten mogelijk van één volwassen dier komen, op uitzondering van een scheenbeen (*tibia*) van een jong exemplaar.

Alles samen geeft de dierlijke component van de vulling van beerput 1 de indruk dat het gaat om afval (voornamelijk consumptieafval) afkomstig uit een huishouden uit het betere stedelijke milieu. De variatie in het pluimvee wijst daar op, de aanwezigheid van haas en mogelijk wild konijn, en de consumptie van het vlees van jonge runderen en schapen. Opvallend blijft wel de schaarste aan vis. Het is niet duidelijk tot welk huis de beerput precies behoorde maar de stadsarchieven vermelden voor 1844 dat de onderzochte percelen toen in het bezit waren van de stadsecretaris, een handelaar en een rentenierster¹⁴. Zij bewoonden die panden effectief, samen met hun personeel en, in de eerste twee gevallen, ook hun familie. Dat plaatst deze bewoning inderdaad in het meer begoede segment van de toenmalige stedelijke bevolking.

¹² Fick 1974.

¹³ Hoorn was tot voor de opkomst van kunststoffen een belangrijke grondstof voor de productie van allerlei voorwerpen.

¹⁴ Zie bijlage 7.7.

structuur	periode	laag	laag	kuil	beerput 1				beerput 2			beerput 3	kelder
		Rom.	Rom.	Rom.	18-19 E				18-19 E			18-19 E	18-19 E
		HV/ZS	HV	HV	HV	HV	ZS	ZS	ZS	HV	HV	HV	HV
spoor	AV	6	9	17	3	3	3	3	5	15	16	2	4
vondst	-	9	12	20	3	6	7	8	10	18	19	2	4
						boven	midden	onder	boven	midden	onder		
Mariene mollusken													
mossel (<i>Mytilus edulis</i>)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Vissen													
kabeljauw (<i>Gadus morhua</i>)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
ongedetermineerde visresten	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Vogels													
grauwe gans of huisgans (<i>Anser anser</i> ?f. domestica)	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-
eendachtige (<i>Anatidae</i> sp.)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
kalkoen (<i>Meleagris gallopavo</i> f. domestica)	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-
kip (<i>Gallus gallus</i> f. domestica)	1	-	-	-	22	1	-	2	-	-	-	-	1
huisduif (<i>Columba livia</i> f. domestica)	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-
zwarte kraai (<i>Corvus corone</i>)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
ongedetermineerde vogelresten	-	1	1	-	11	3	-	-	-	-	-	-	-
Zoogdieren													
konijn (<i>Oryctolagus cuniculus</i> f. domestica)	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
haas (<i>Lepus europaeus</i>)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
hond (<i>Canis lupus</i> f. familiaris)	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
kat (<i>Felis silvestris</i> f. catus)	-	-	-	-	5	4	-	-	-	-	-	-	-
varken (<i>Sus scrofa</i> f. domestica)	1	-	-	-	7	1	-	-	-	-	-	1	4
rund (<i>Bos primigenius</i> f. taurus)	1	-	-	-	10	1	-	-	-	1	-	1	-
schaap (<i>Ovis ammon</i> f. aries)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
schaap/geit (<i>Ovis ammon</i> f. aries/ <i>Capra aegagrus</i> f. hircus)	-	1	1	-	5	1	-	1	-	-	-	-	-
rib - groot zoogdier	-	-	1	-	3	-	-	-	-	-	-	1	-
rib - middelgroot zoogdier	-	-	-	-	5	-	1	-	-	-	-	-	-
wervel - groot zoogdier	-	-	-	-	8	1	-	-	-	-	-	-	-
ongedetermineerde zoogdierresten	-	6	20	2	15	11	-	5	1	10	2	2	1
Totaal	3	8	23	2	107	28	1	8	1	11	2	5	7

Tabel 1 Determinatielijst van de dierlijke resten (HV: handverzameld, ZS: zeefstaal, AV: aanlegvondst).

4.4 PLANTAARDIGE RESTEN¹⁵

Er zijn stalen uit enkele Romeinse sporen en uit drie beerputten uit de 18de- 19de eeuw gecontroleerd op de aanwezigheid van zaden en vruchten. De resultaten zijn weergegeven in tabellen 2 en 3.

In de Romeinse sporen zijn zowel verkooldde als onverkooldde botanische macroresten gevonden. Of de onverkooldde zaden ook tot het authentieke materiaal mogen gerekend worden, is echter eerder twijfelachtig. Niet alleen zijn de kansen op bewaring van onverkooldde zaden en vruchten in deze omstandigheden en ondergrond gering, bovendien gaat het om soorten die zonder uitzondering ook zijn aangetroffen in de beerputten van de 18de - 19de eeuw. Zeker de aanwezigheid van onverkooldde pitten van aardbei en vijg is uitzonderlijk in Romeins Tongeren. Er kan bijgevolg worden aangenomen dat de onverkooldde resten, voornamelijk afkomstig van gebruiksplanten, van oorsprong niet thuishoren in de Romeinse sporen.

De meeste verkooldde resten zijn afkomstig van zowel gebruiksplanten als wilde planten. De densiteit is meestal laag en de bewaring slecht tot matig. Het gaat hier voornamelijk om zogenaamd nederzettingsafval waarbij de resten per toeval en onafhankelijk van elkaar in de sporen terecht zijn gekomen.

Bij de granen komen gerst (*Hordeum vulgare*) en spelt (*Triticum spelta*) het meest frequent voor. Sporadisch konden bovendien enkele resten van haver (*Avena* sp.), gierst (*Panicum miliaceum*), rogge (*Secale cereale*) en misschien naakte tarwe (*Triticum* cf. *aestivum*) worden opgemerkt. Van gierst wordt aangenomen dat het gewas gedurende de Romeinse periode stilaan aan belang begint te verliezen¹⁶. Rogge kwam in deze periode waarschijnlijk nog als onkruid tussen het graan voor en werd

¹⁵ Deze studie en bijhorende tekst zijn het werk van collega Brigitte Cooremans.

¹⁶ Körber-Grohne 1988, Knörzer e.a. 1999 en Zeven 1997.

nog niet opzettelijk gekweekt voor gebruik, maar misschien moeten ook deze resten als contaminatie worden beschouwd.

Daarnaast zijn er met linze en linzewikke ook enkele peulvruchten aanwezig. Van de overige gebruiksplanten mag waarschijnlijk alleen hazelnoot tot het authentieke materiaal gerekend worden. Of de gemineraliseerde resten van druiven daar ook bij horen, is moeilijk te zeggen.

In sporen 11 en 12 ligt de densiteit iets hoger dan in de overige sporen en zijn er relatief meer resten van wilde planten gevonden, vooral van soorten van akkers en moestuinen en van graslandplanten. Dreps (*Bromus secalinus*), zwaluwtong (*Fallopia convolvulus*), getande veldsla (*Valerianella dentata*) en wikkesoorten (*Vicia tetrasperma* en *V. hirsuta*) zullen afkomstig zijn van graanakkers op relatief voedselrijke, kalkhoudende bodem. Melganzenvoet (*Chenopodium album*), vogelmuur (*Stellaria media*) en beklierde duizendknoop (*Polygonum lapathifolium*) komen vaak voor in moestuinen. Het zijn allemaal soorten van antropogeen beïnvloede plaatsen. Met smalle weegbree (*Plantago lanceolata*), gewone brunel (*Prunella vulgaris*), klaver- (*Trifolium* sp.) en grassoorten (Poaceae) zijn ook van graslandplanten resten herkend. Mogelijk zijn hier resten van hooi en/of stro aanwezig.

Er zijn 3 beerputten uit de 18de – 19de eeuw bemonsterd. Beerput 1 (spoor 3) werd op 3 niveaus bemonsterd. Het middelste staal bevatte zeer weinig botanische resten, de onderste en bovenste lagen zijn daarentegen iets rijker. Vooral de onderste humeuze laag bevatte redelijk wat, voornamelijk onverkoelde resten. Bij de gebruiksplanten zijn vooral resten van fruit en noten gevonden. Het zijn vooral ‘gewone’ soorten zoals aardbei (*Fragaria vesca*), framboos (*Rubus idaeus*), braam (*Rubus fruticosus*), kruidvlier (*Sambucus ebulus*) en vlier (*Sambucus nigra*), die in de omgeving kunnen zijn verzameld. Appel (*Malus domestica*) en/of peer (*Pyrus communis*), zwarte moerbeï (*Morus nigra*), zoete en/of zure kers (*Prunus avium/cerasus*) werden waarschijnlijk eerder gekweekt in tuinen. Vijgen (*Ficus carica*), die als zoetstof werden gebruikt, en druiven (*Vitis vinifera*) zijn exotische door de Romeinen geïntroduceerde soorten en kunnen zijn ingevoerd uit zuidere streken. Lokaal werden ze echter ook op beschutte plaatsen gekweekt in tuinen¹⁷, voornamelijk door kloosterordes en welgestelden. Verder zijn met koriander (*Coriandrum sativum*) en postelein (*Portulaca oleracea*) ook enkele resten van kruiden en groenten gevonden. Zwarte mosterd (*Brassica nigra*) werd gekweekt voor zijn oliehoudende zaden. De meeste van de hier genoemde resten zijn vrij klein en kunnen het darmkanaal passeren en kunnen makkelijk tot de echte ‘beercomponent’ van deze put behoren. Van onkruiden zijn zeer weinig resten gevonden. De fragmenten van zaden van bolderik (*Agrostemma githago*) zijn ook karakteristiek voor beerputvullingen.

Beerputten 2 (een grote kuil) en 3 bevatten weinig tot zeer weinig botanische macroresten. Het lijkt er op dat in deze beerputten alleen verspreid nederzettingsafval terecht is gekomen.

spoor	1	6	8	11	9	12	13	14	17	
inv	1	9	11	16	12	14	15	17	20	
periode	Romeins									
Densiteit	zw	zw	zw	r	zw	r	w	zw	w	
Diversiteit	zw	zw	zw	r	zw	r	w	zw	w	
Bewaring	c	c, min	c	c	c	c	c	c	c	
Conditie	s	s	s	m	m	m	m	s	m	
recent/intrusief	x	x	x	-	-	x	x	x	x	
Gebruiksplanten										
<i>Avena</i> sp.	-	-	-	-	-	x	-	-	-	haver
<i>Brassica nigra</i> fr. (ov)	-	x	x	-	-	-	x	x	-	zwarte mosterd
<i>Brassica</i> sp. (ov)	-	x	-	-	-	-	-	-	-	kool
Cerealia fr.	x	x	-	x	x	x	x	-	x	granen
cf. <i>Malus</i> sp./ <i>Pyrus</i> sp. (min)	-	x	-	-	-	-	-	-	-	waarschijnlijk appel of peer
<i>Corylus avellana</i> fr.	-	-	-	-	x	x	-	-	-	hazelnoot
<i>Ficus carica</i> (ov)	-	x	x	-	-	x	x	x	x	vijg
<i>Fragaria vesca</i> (ov)	-	x	x	-	-	x	x	-	-	aardbei

¹⁷ Dodoens 1644.

<i>Hordeum vulgare</i>	-	-	x	x	-	x	-	-	x	gerst
<i>Lens culinaris</i>	-	-	-	-	-	x	-	-	-	linze
<i>Lens culinaris/ Vicia sp.</i>	-	-	-	-	-	-	-	x	-	linze of wikke
<i>Panicum miliaceum</i>	-	-	-	-	x	-	-	-	-	gierst
<i>Portulaca oleracea</i> (ov)	-	x	-	-	-	-	-	-	-	postelein
<i>Rubus fruticosus</i> (ov)	-	-	x	-	-	-	x	-	x	braam
<i>Rubus idaeus</i> (ov)	-	x	-	-	-	-	-	x	-	framboos
<i>Sambucus ebulus</i> (ov)	-	-	x	-	-	x	-	-	-	kruidvlier
<i>Sambucus nigra</i> (ov)	-	-	-	-	-	-	x	-	x	gewone vlier
<i>Sambucus sp. fr.</i> (ov)	-	-	x	-	-	-	x	-	x	vlier
<i>Secale cereale</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	x	rogge
<i>Secale cereale</i> rachis fr.	-	-	-	-	-	-	x	-	-	
<i>Triticum sp.</i>	-	-	-	x	x	-	-	-	x	tarwe
<i>Triticum spelta</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	x	spelt
<i>Triticum spelta</i> lb.	-	-	-	-	x	-	-	-	x	
<i>Triticum spelta</i> cf. <i>aestivum</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	x	misschien broodtarwe
<i>Triticum spelta/ dicoccum</i> lb.	-	-	-	x	x	-	x	-	x	spelt of emmer lemma basis
<i>Vicia ervilia</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	x	linzenwikke
<i>Vicia sp.</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	x	wikke
<i>Vitis vinifera</i> (min)	-	x	-	-	-	-	-	-	-	druif
vruchtvel (min)	-	x	-	-	-	-	-	-	-	
Wilde planten										
<i>Agrostemma githago</i> fr. (ov)	-	x	x	-	-	x	x	x	-	bolderik
<i>Bromus secalinus</i> type fr.	-	x	-	x	x	-	-	-	-	dreps type
<i>Bromus secalinus</i> type fr. (min)	-	x	-	-	-	-	-	-	-	
<i>Carex sp.</i>	-	-	-	x	-	x	-	-	-	zegge
<i>Chenopodium album</i> (ov)	-	-	-	-	-	x	-	-	-	melganzenvoet
<i>Chenopodium album</i>	-	-	-	x	-	-	x	-	-	
<i>Eleocharis palustris</i>	-	-	-	x	-	-	-	-	-	waterbies
<i>Fallopia convulvulus</i>	-	-	-	x	-	-	-	-	-	zwaluw tong
<i>Festuca sp./Lolium sp.</i>	-	-	-	-	-	x	-	-	-	zwenk- of raagrass
<i>Plantago lanceolata</i>	-	-	-	x	-	x	x	-	-	smalle weegbree
Poaceae	-	-	-	x	-	x	x	-	-	grassen
<i>Polygonum aviculare</i>	-	-	-	x	-	x	-	-	-	varkensgras
<i>Polygonum lapathifolium</i>	-	-	-	x	-	x	-	-	-	beklierde duizendknoop
<i>Polygonum persicaria</i>	-	-	-	x	-	-	-	-	-	perzikkruid
<i>Prunella vulgaris</i>	-	-	-	x	-	x	-	-	-	gewone brunel
<i>Ranunculus sardous</i>	-	-	-	x	-	-	-	-	-	behaarde boterbloem
<i>Raphanus raphanistrum</i> peulfr.	x	-	-	-	x	-	-	-	-	knopherik
<i>Rumex acetosella</i>	-	-	-	x	-	x	-	-	-	schapenzuring
<i>Rumex sp.</i>	-	-	-	x	-	-	-	-	-	zuring
<i>Trifolium sp.</i>	-	-	-	x	x	x	x	-	-	klaver
<i>Valerianella dentata</i>	-	-	-	x	-	-	-	-	-	getande veldsla
<i>Vicia hirsuta</i>	-	-	-	x	-	-	-	-	-	ringelwikke
<i>Vicia tetrasperma</i>	-	-	-	x	-	-	-	-	-	vierzadige wikke
<i>Vicia hirsuta/ tetrasperma</i>	-	-	-	-	-	x	x	-	-	ringel- of vierzadige wikke
Indeterminata (min)	-	x	-	-	-	-	-	-	-	

TABEL 2 Zaden en vruchten aangetroffen in de Romeinse sporen en lagen. De resten zijn verkoold tenzij anders vermeld (ov=onverkoold). (fr.=fragment, lb.=lemma basis, zw=zeer weinig, w=weinig, v=veel, s=slecht, m=matig, g=goed).

Registratie van een toevalsvondst aan de Grote Markt 14-20 te Tongeren (Provincie Limburg)

spoor	3	3	3	5	15	16	2	
inv	6	7	8	10	18	19	2	
periode	18de-19de eeuw							
laag	beerput 1, boven	beerput 1, midden	beerput 1, onder	beerput 2, boven	beerput 2, midden	beerput 2, onder	beerput 3	
Densiteit	r	w	v	zw	zw	zw-w	w	
Diversiteit	r	w	w-r	zw	zw	zw-w	w	
Bewaring	c, ov, min	ov	ov, min	c	c	c	c	
Conditie	m	s	s-m	s	s	s	m	
recent/intrusief	x	x	x	x	-	-	-	
Gebruiksplanten								
<i>Avena</i> sp.	-	-	-	-	-	-	x	haver
<i>Brassica nigra</i> fr. (ov)	x	-	x	-	-	-	-	zwarte mosterd
<i>Brassica</i> sp. (ov)	x	-	x	x	-	-	-	kool
Cerealia fr.	-	-	-	x	x	x	x	granen
Cerealia fr. (min)	x	-	-	-	-	-	-	
cf. <i>Malus</i> sp./ <i>Pyrus</i> sp. (min)	x	-	x	-	-	-	-	
cf. <i>Rosa</i> sp. (min)	x	-	-	-	-	-	-	roos
<i>Coriandrum sativum</i> (min)	x	-	-	-	-	-	-	koriander
<i>Corylus avellana</i> fr.	x	-	-	-	-	-	x	hazelnoot
<i>Ficus carica</i> (ov)	x	x	x	x	-	-	-	vijg
<i>Fragaria vesca</i> (ov)	x	-	x	x	-	-	-	aardbei
<i>Hordeum vulgare</i>	-	-	-	x	x	x	x	gerst
<i>Malus</i> sp./ <i>Pyrus</i> sp. (ov)	x	-	-	-	-	-	-	appel of peer
<i>Morus nigra</i>	x	-	-	-	-	-	-	moerbei
<i>Portulaca oleracea</i> (ov)	x	-	-	-	-	-	-	postelein
<i>Prunus avium/cerasus</i> fr.	-	-	-	-	-	-	x	zoete of zure kers
<i>Rubus fruticosus</i> (ov)	-	-	x	-	-	-	-	braam
<i>Rubus idaeus</i> (ov)	x	-	x	x	-	-	-	framboos
<i>Sambucus ebulus</i> (ov)	-	-	x	-	-	-	-	kruidvlier
<i>Sambucus nigra</i> (ov)	x	-	x	-	-	-	-	gewone vlier
<i>Sambucus</i> sp. fr. (ov)	-	-	x	x	-	-	-	vlier
<i>Secale cereale</i>	x	-	-	-	-	x	x	rogge
<i>Secale cereale</i> rachis fr.	-	-	-	-	x	-	-	
<i>Triticum</i> sp.	-	-	-	-	-	x	-	tarwe
<i>Triticum spelta</i>	-	-	-	-	-	x	-	spelt
<i>Triticum spelta</i> lb.	-	-	-	-	-	-	x	
<i>Triticum spelta/dicocum</i> lb.	-	-	-	-	-	x	x	spelt of emmer lemma basis
<i>Vitis vinifera</i> (ov)	x	x	x	-	-	-	-	druif
vruchtvel (min)	x	-	x	-	-	-	-	
Wilde planten								
<i>Agrostemma githago</i> fr. (ov)	x	x	x	x	-	-	-	bolderik
Apiaceae fr. (ov)	-	-	x	-	-	-	-	schermbloemigen
<i>Betula</i> sp.	x	-	-	-	-	-	-	berk
Brassicaceae (min)	x	-	x	-	-	-	-	kruisbloemenfamilie
<i>Chenopodium album</i> (ov)	x	-	-	-	-	-	-	melganzenvoet
<i>Plantago lanceolata</i>	-	-	-	-	-	x	-	smalle weegbree
<i>Poa annua/Phleum</i> sp.	-	-	-	-	-	-	x	straat- of doddengras

Poaceae	-	-	-	x	-	-	x	grassen
<i>Polygonum aviculare</i>	-	-	-	-	-	-	x	varkensgras
<i>Ranunculus arvensis</i> (ov)	x	-	-	-	-	-	-	akkerboterbloem
<i>Raphanus raphanistrum</i> peulfr.	-	-	-	-	-	-	x	knopherik
<i>Rumex acetosella</i>	-	-	-	-	-	-	x	schapenzuring
<i>Rumex</i> sp.	-	-	-	-	-	-	x	zuring
<i>Sparganium erectum</i> (min)	-	-	x	-	-	-	-	grote egelskop
<i>Trifolium</i> sp.	-	-	-	-	-	-	x	klaver
<i>Vicia hirsuta/tetrasperma</i>	-	-	-	x	-	-	x	ringel- of vierzadige wikke
<i>Vicia</i> sp. (min)	x	-	-	-	-	-	-	wikke
Inderteminata (min)	x	-	-	x	-	-	-	
Overig								
vliegenpop	x	-	x	-	-	-	-	

TABEL 3 Zaden en vruchten aangetroffen in de sporen uit de 18de – 19de eeuw. De resten zijn verkoold tenzij anders vermeld (ov=onverkoold, min=gemineraliseerd). (fr.=fragment, lb.=lemma basis, zw=zeer weinig, w=weinig, v=veel, s=slecht, m=matig, g=goed)

Het onderzoek van de botanische macroresten uit de Romeinse sporen sluit goed aan bij eerder onderzoek¹⁸. De studie van zaden en vruchten van sites uit de (post)middeleeuwen en nieuwe tijd is daarentegen schaars in Tongeren. Met onderzoek van de postmiddeleeuwse sporen aan de Mombersstraat¹⁹ is er weinig overeenkomst. De resultaten sluiten beter aan op die van een 17de-eeuwse beerput aan de Hasseltse Poort²⁰.

5. Interpretatie en conclusie

Door het verspreid zijn van de archeologische sporen en vondsten op dit terrein, in het midden van de bebouwde stad Tongeren, is het moeilijk om de gegevens uit deze toevalsvondst te interpreteren. Het gaat om flarden van de historie van dit perceel.

We hebben natuurlijk de onoverkomelijke aanwezigheid van Romeinse sporen, die overal in de Tongerse ondergrond te vinden zijn. Naast enkele vondsten die bij het aanleggen van recentere sporen in hun respectievelijke vulling terecht kwamen, kon er toch, weliswaar zeer beperkt, een klein profieltje ingetekend worden dat meerdere Romeinse opvullings- en ophogingslaagjes bevatte, die tot op de ongestoorde leembodem liepen. Uit deze laagjes werd een weinig aardewerk ingezameld. Het onderzoek van de botanische macroresten uit deze laagjes toonde aan dat het resultaat goed aansluit bij eerder onderzoek uitgevoerd in Tongeren. De dierlijke resten uit deze sporen waren te schaars om interpretaties toe te laten.

De aangetroffen restanten van het Maastrichterstenen vierkante keldertje en de bijhorende bakstenen muurtjes kunnen we interpreteren als een toegang naar de grote kelders met eventuele keldertrap, die aan de straatzijde van het verdwenen gebouw bewaard bleven. Een exacte datering van deze kelders is moeilijk te geven.

De bakstenen beerput (S2, beerput 3) en de grotere kuil (S5, beerput 2), waarvan de bodem niet kon worden bereikt, zijn eveneens moeilijk te dateren. Alleen kan gesteld worden dat in de laatste opvullingslagen 18de- en 19de-eeuws materiaal aanwezig was. Er werden in beide putten zeer weinig botanische en dierlijke resten aangetroffen. Hetzelfde geldt voor de silex funderingsmuur en het bijhorend restant van een kelder waarvan we zowel in de archieven als op de cartografische bronnen geen referenties hebben teruggevonden. Ook de gegevens op het terrein konden geen uitsluitsel geven over een eventuele datering.

¹⁸ Cooremans, in press.

¹⁹ Vanderhoeven *et al.* 2007.

²⁰ Wouters *et al.* 1994.

De laatste beerput (S3, beerput 1) in werkput 2, opgebouwd in Maastrichtersteen, geeft wel meer informatie, ook al werd de bodem van deze structuur eveneens niet bereikt. Onder de bovenliggende puin- en opvullingslagen bevonden zich duidelijk afgelijnde opvullingslagen die veel archeologische vondsten opleverden. Het aardewerk en de andere culturele vondsten wijzen op een rijkere context, met materiaal dat van heinde en ver werd ingevoerd. Ook de dierenresten wijzen op een meer begoed huishouden. Deze context is globaal te dateren in de 18de - 19de eeuw ook al werden er oudere aardewerkfragmenten aangetroffen. Wel moet er rekening mee worden gehouden dat de bodem van deze beerput niet werd bereikt en we de beginfase van de vulling dus niet kunnen achterhalen. Het onderzoek van de botanische resten leverde een resultaat op dat vergelijkbaar is met een 17de-eeuwse beerput die aan de Hasseltsepoort te Tongeren in de jaren negentig van vorige eeuw werd onderzocht.

Ook al moest deze registratie van de toevalsvondst tussen de werken door gebeuren, was ze zeer beperkt van omvang en vond ze plaats op een grondig vergraven perceel, toch leverde het onderzoek enkele bijkomende gegevens op die belangrijk zijn voor de recentere geschiedenis van de stad Tongeren.

6. Bibliografie

COOREMANS B. in druk: *Macrobotanisch onderzoek*, In: ERVYNCK A. & VANDERHOEVEN A. eds, *Het archeologisch en bouwhistorisch onderzoek van de O.L.V.-basiliek van Tongeren (1997-2013). Deel 2: Studie van de mobiele vondsten*, (Relicta Monografieën), Brussel.

DODOENS R. 1644: *Cruydtboeck*, Antwerpen.

FICK O.K.W. 1974: *Vergleichend morphologische Untersuchungen an Einzelknochen europäischer Taubenarten*, Inaugural-Dissertation Ludwig-Maximilians-Universität München, München.

KÖRBER-GROHNE U. 1987: *Nutzpflanzen in Deutschland. Kulturgeschichte und Biologie*, Stuttgart.

KNÖRZER K.-H., GERLACH R., MEURERS-BALKE J., KALIS A.J., TEGTMEIER U., BECKER W.D. & JÜRGENS A. 1999: *Pflanzenspuren. Archäobotanik im Rheinland: Agrarlandschaft und Nutzpflanzen im Wandel der Zeiten*. Materialien zur Bodendenkmalpflege im Rheinland, Heft 10, Köln.

VANDERHOEVEN A., VYNCKIER G., COOREMANS B., ERVYNCK A., LENTACKER A., VAN NEER W. & DE GROOTE K. 2007: Het oudheidkundig bodemonderzoek aan de Mombersstraat te Tongeren (Limburg). Eindverslag 2005. *Relicta* 3, 93-158.

WOUTERS, W., ERVYNCK, A., COOREMANS, B., VAN NEER, W. & VAN BULCK, G. 1994: Een postmiddeleeuwse beerput aan de Hasseltse Poort te Tongeren (prov. Limburg). *Archeologie in Vlaanderen* 4, 323-363.

ZEVEN A.C. 1997: *De introductie van onze cultuurgewassen en hun begeleiders, van het Neolithicum tot 1500 AD*, Wageningen.

geraadpleegde sites:

<https://geo.onroerenderfgoed.be> (geraadpleegd op 06/01/2016).

7. Digitale bijlagen

7.1 SPORENLIJST

7.2 FOTO INVENTARIS

7.3 FOTO'S

7.4 PLANINVENTARIS

7.5 DETERMINATIELIJST ROMEINS AARDEWERK

7.6 DETERMINATIELIJST POSTMIDDELEEUWS AARDEWERK

7.7 ARCHIEFTEKSTEN HUIZEN GROTE MARKT 14-20